

Teksts: Maija Ušča, Agroresursu un ekonomikas institūta pētniece projekta Bioloģiskā lauksaimniecība un jauni pārtikas iegādes paradumi – ilgtspējīgas un elastīgas pārtikas sistēmas virzītājspeks, Pēteris Lakovskis, Agroresursu un ekonomikas institūta vadošais pētnieks

Foto: Māris Markovskis

Saimniekot bioloģiski. Kur?

Pētījums: lai realizētu bioloģiskās lauksaimniecības potenciālu vides jomā, tā jāattīsta arī Rietumzemgale, Austrumkurzemē un citās dabas daudzveidības sarukšanas un lauksaimniecības piesārņojuma «karstajās zonās».

Eiropas Savienības (ES) ilgtspējīgas pārtikas stratēģijā No lauka līdz galdam noteikts, ka līdz 2030. gadam 25% no ES lauksaimniecības zemēm būs jāapsaimnieko ar bioloģiskām metodēm. Šis mērķis ir apstiprināts arī Eiropas Komisijas bioloģiskās lauksaimniecības rīcības plānā. Vienlaikus ir skaidrs, ka bioloģiski apsaimniekotas platības nav vienmērīgi izvietotas ne tikai visas pasaules kontekstā, bet arī ES iekšienē un dalībvalstu robežās, kur biozēmēm iezīmējas konkrētas telpiskas struktūras.

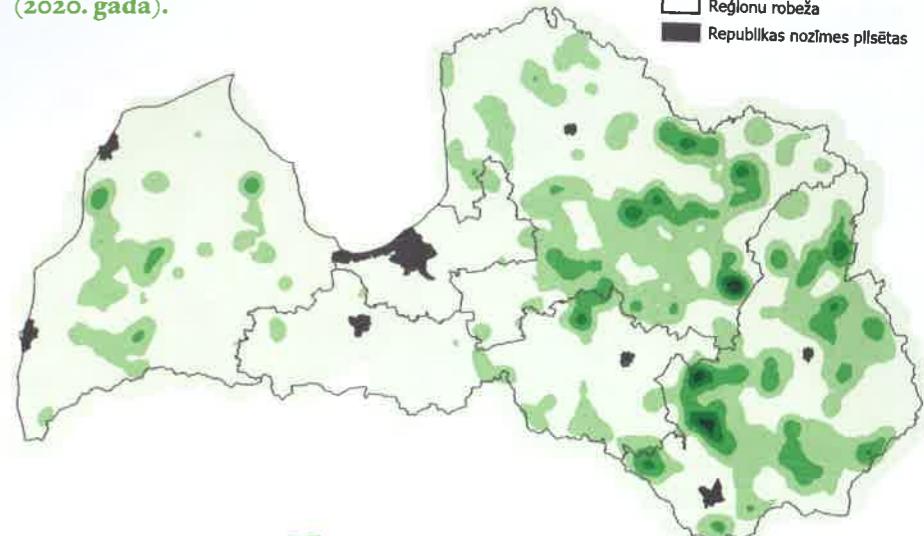
ES ir vairākas valstis ar visai augstu bioloģisko platību ipatsvaru jau patlaban. Piemēram, Austrija ES nosprausto mērķi sasniedza jau 2019. gadā, kad tur bio lauksaimniecības zemju ipatsvars pārkāpa 25% slieksni. Arī Igaunija šim mērķim ir pietuvojusies ļoti tuvu. Tajā pašā laikā ir valstis, ko savā ziņā varētu dēvēt par bioloģiskās lauksaimniecības tuksnešiem, jo šādu platību ipatsvars tajās ir ļoti zems. Piemēram, Bulgārijā 2019. gadā bioloģiski apsaimniekoja tikai mazliet vairāk par 2% no kopējās lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Līdzīga aina paveras arī valstu iekšienē – ir reģioni, kur bioloģisko platību ipatsvars ir augsts, un ir arī tādi, kur lauksaimniecībā tiek galvenokārt izmantotas konvencionālas metodes. Līdz šim nav atbildēts jautājums – kuros reģionos un kādās teritorijās bioloģiskā saimniekošana būtu sevišķi svarīga?

BIOLOGISKI – KRITISKI SVARĪGI

Runājot ne tikai par bioloģisko lauksaimniecību, bet arī citiem pasākumiem, kas gādā par dabu un vides kvalitāti lauksaimniecības zemēs, dažādos pētījumos uzsvērta mērķtiecīga vidi saudzējošu aktivitāšu veicināšana konkrētos reģionos, kur tas ir visvairāk nepieciešams. Tātad – mērķtiecīgas aktivitātes vides veselības uzlabošanai ir atbalstāmas, taču jādomā arī par to, tieši kuros reģionos un teritorijās tās ir kritiski nozīmīgas.

Pētījumos pasaulē tiek runāts par dažadiem vides ieguvumiem, ko sniedz bioloģiskā lauksaimniecība, piemēram, veicinot bioloģisko daudzveidību. Taču vienlaikus pētījumi šajā jomā norāda arī uz bioloģiski apsaimniekoto teritoriju nozīmīguma atšķirību dažādos novietojumos. Piemēram,

Bioloģiskās lauksaimniecības koncentrācijas vietas Latvija (2020. gadā).

16%

Tik lielu platību no bioloģiski apsaimniekotajām arāzemēm aizņem auzu sējumi.

arī palīdz saglabāt apkārtējo virszemes un pazemes ūdeņu kvalitāti. Jāmin arī bioloģiskās saimniekošanas ieguvumi attiecībā uz pārtiku – bioloģiskās pārtikas produktos ir mazāk pesticidu atliekvielu vai to nav vispār salīdzinājumā ar konvencionāli audzētu pārtiku.

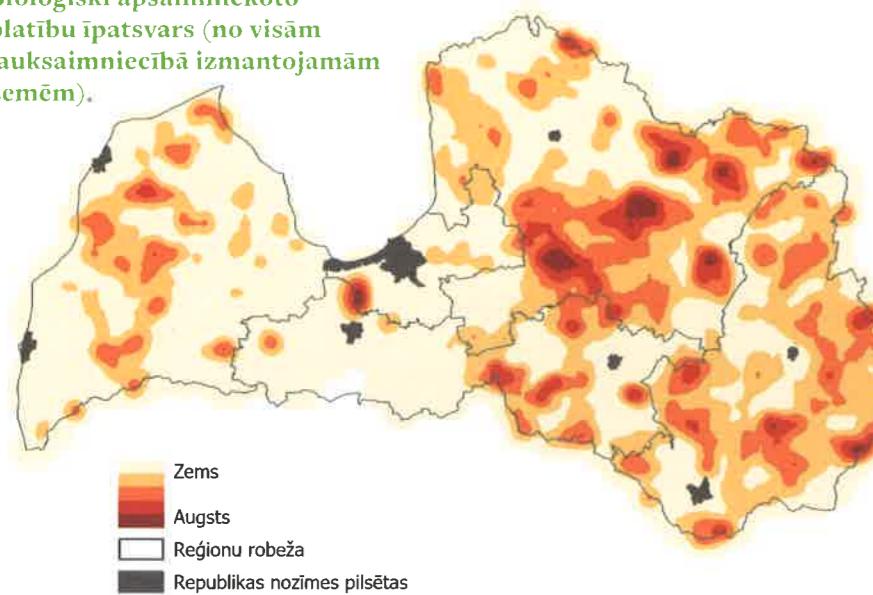
Pētījumi rāda, ka bioloģiski apsaimniekoto teritoriju ieteikme uz sugu daudzveidību ir īpaši novērojama un bütiska teritorijās ar lielāku lauksaimniecībā izmantojamo zemju ipatsvaru. Latvijā šāda teritorija raksturiga Rietumzemgalei un Austrumkurzemēi, taču tieši šajās vietas bioloģiski apsaimniekoto platību ipatsvars no kopējās lauksaimniecībā izmantojamās zemes ir ļoti zems.

Nemot vērā atšķirīgos vides ieguvumus, kas atkarīgi no bioloģiski apsaimniekoto platību izvietojuma, kā arī bioloģiski apsaimniekoto platību struktūras ieteikmi uz saražoto produktu apjomu, tālāk šajā rakstā analizēsim Latvijas situāciju 2020. gadā.

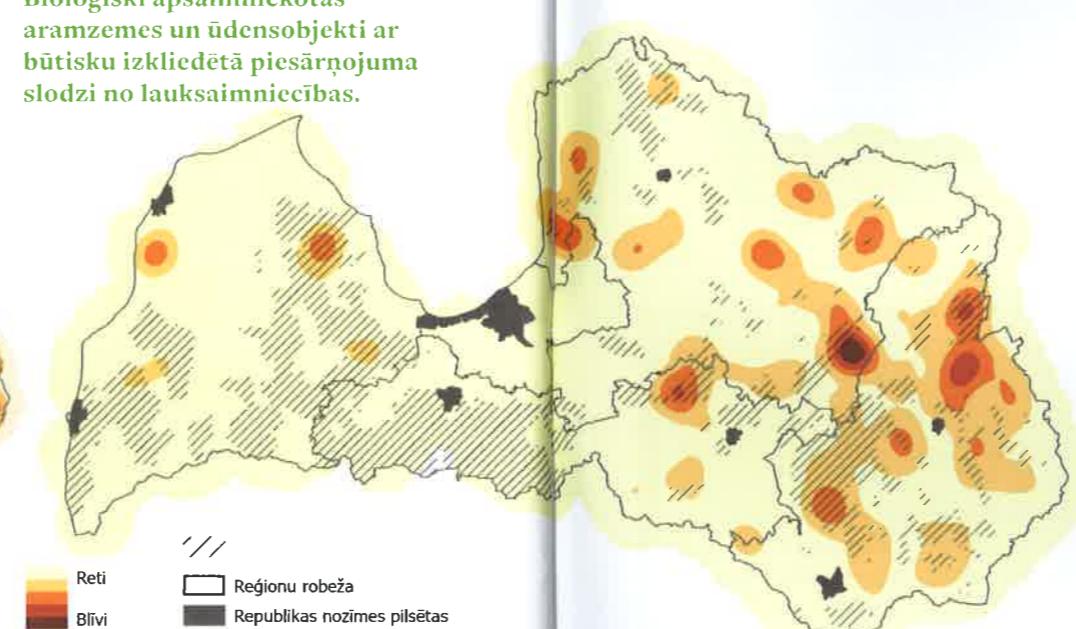
Bioloģiski apsaimniekotiem tirumiem, ko ieskauj plašas konvencionāli apsaimniekotas teritorijas, ir liela nozīme bioloģiskās daudzveidības uzturēšanā.

Pētījums

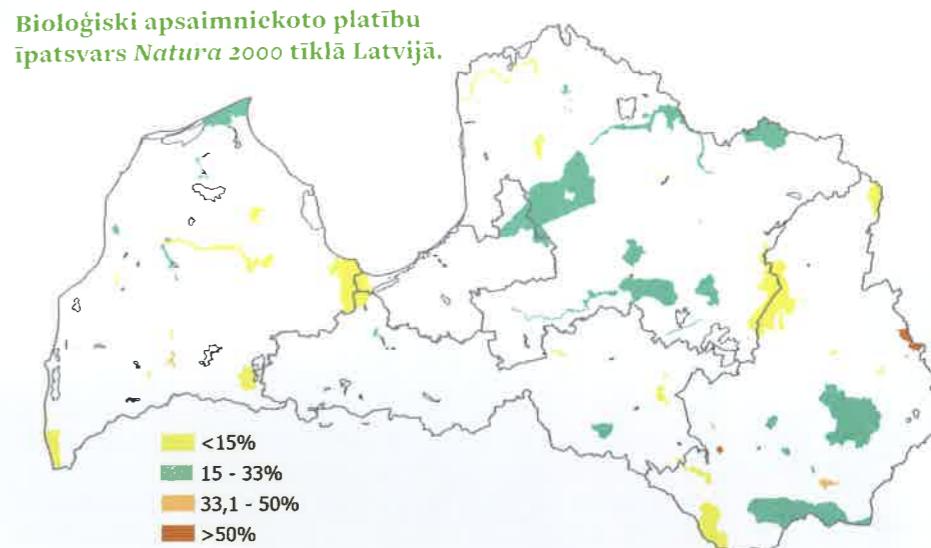
Bioloģiski apsaimniekoto platību īpatsvars (no visām lauksaimniecībā izmantojamām zemēm).

Bioloģiski apsaimniekotās aramzemes un ūdensobjekti ar būtisku izkliedētā piesārņojuma slodzi no lauksaimniecības.

Bioloģiski apsaimniekoto platību īpatsvars Natura 2000 tīklā Latvijā.

STRUKTŪRA UN GALVENIE KULTŪRAUGI

KULTŪRAUGI

Līdzīgi ka pasaule kopumā un arī ES, bioloģiski apsaimniekotās platības Latvijā ir izvietotas nevienmērīgi, koncentrējoties Vidzemes un Latgales reģionā. Bioplātību telpiskās struktūras analīze parāda, ka biežāk tās ir izvietotas teritorijās ar zemāku auglību, grūtāku pieejamību un sarežģītākiem platību apsaimniekošanas pasākumiem, piemēram, Vidzemes augstienē.

Gan Eiropas Savienībā kopumā, gan Latvijā bioloģiski apsaimniekoto platību apjoms un īpatsvars attiecībā pret kopejām lauksaimniecībā izmantojamām zemēm pēdējo gadu laikā ir bijis dinamisks – pieaugašs. Tā, piemēram, 2013. gada Latvijā bioloģiski apsaimniekoja nepilnus 10% (173 tūkst. ha) no lauksaimniecībā izmantojamās zemes, bet 2020. gadā tie bija jau nepilni 15% (256 tūkst. ha).

Šo astoņu gadu laikā mainījies ir ne tikai bioloģiski apsaimniekoto platību apjoms, bet arī struktūra, ko veido trīs galvenās grupas – ilggadīgie zālāji, aramzemē sētie zālāji, kā arī aramzeme. Pētot šo lauku struktūras dinamiku laika gaitā, redzams, ka pašlaik, salīdzinot ar 2013. gadu, būtiski pieaugašas aramzemes un samazinājušas aramzemē sēto zālāju platības. Attiecīgi 2013. gadā aramzemes veidoja 23%, bet 2020. gadā jau

Tik lielā platībā bioloģiski apsaimniekotajās aramzemēs aug griķi.

30% no visām bioloģiski apsaimniekotajām platībām, savukārt aramzemē sēto zālāju apjoms samazinājies no 33% 2013. gadā līdz 25% 2020. gadā. Ilggadīgo zālāju īpatsvars šajā laika periodā palicis nemainīgs (ap 45%).

No aramzemē bioloģiski audzētajiem kultūraugiem savu uzvaras gājienu kopš 2013. gada vairs ne tik pārliecinoši, bet turpina auzas. Šobrīd tās tiek audzētas 16% no bioloģiski apsaimniekotajām aramzemēm, bet 2013. gadā auzu sējumi aizņēma 31%. Tājā pašā laikā to kopejā platība šo gadu laikā ir palielinājusies. Izplatītāko kultūraugu vidū ir arī griķi, kas 2020. gadā tika audzēti 9% no bioloģiski apsaimniekotajām aramzemēm, bet 2013. gadā tie bija 5%.

TĀLU PROM NO APDRAUDĒTĀKAJĀM UPĒM

Lauksaimniecība ir nozīmīgs izkliedētā piesārņojuma ar slāpekļa un fosfora savienojumiem avots gan iekšējos ūdeņos, gan Baltijas jūrā. Latvijā netiek veikts monitorings, lai novērtētu bioloģiskās lauksaimniecības ietekmi uz ūdens kvalitātes rādītājiem, taču, ja domājam par teritorijām, kurās ūdens kvalitātes saglabāšana, tostarp slāpekļa noteces mazināšana, būtu nozīmīga un prioritāri veicama, noteikti jāmin ūdensobjekti ar būtisku izkliedētā piesārņojuma slodzi no lauksaimniecības. Minētie ūdensobjekti tiek vērtēti upju baseinu apsaimniekošanas plānu izstrādes gaitā, nosakot lauksaimniecības piesārņojuma radītās slodzes un tos kartējot.

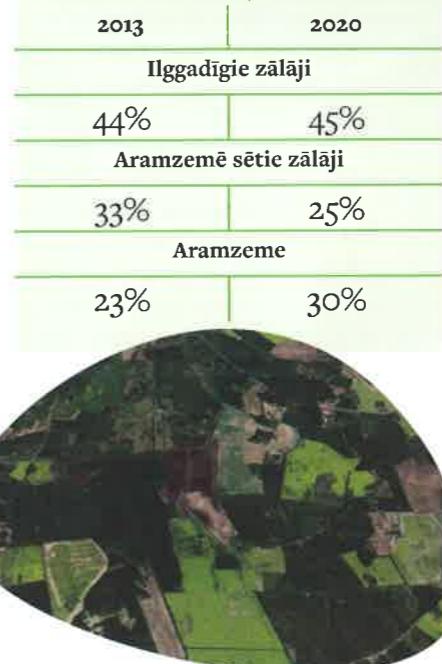
Šados ūdensobjektos pastāv risks nesasniedzt labu ekoloģisko stāvokli. Tā kā bioloģiski apsaimniekoto platību viens no vides ieguvumiem ir ūdens kvalitātes uzlabošanās, bioloģiski apsaimniekoto platību izvietojums tuvumā ūdensobjektiem ar būtisku izkliedētā piesārņojuma slodzi no lauksaimniecības ir īpaši svarīgs. Analizējot bioloģisko aramzemju un šādu ūdensobjektu izvietojumu, atklājās, ka patlaban šīs teritorijas savstarpejīgi pārklājas salīdzinoši maz, tāpēc bioloģiskās lauksaimniecības potenciāls ūdens kvalitātes uzlabošanā nav īstenots.

KĀ AR NATURA 2000 TERITORIJĀM?

Pētījumi rāda, ka bioloģiskā lauksaimniecība pozitīvi ietekmē sugu daudzveidību, tostarp aizsargājamo sugu saglabāšanu. Lai izprastu bioloģiski apsaimniekoto platību potenciālo ietekmi uz aizsargājamu sugu un dzīvotu saglabāšanu, analizējām bioplātību izvietojumu Natura 2000 teritorijās Latvijā.

Šo teritoriju tīkla mērķis ir visā Eiropā retu un apdraudētu augu un dzīvnieku sugu un to dzīves vietu – dzīvotu – aizsardzība. Natura 2000 tīkla Latvijā ir iekļautas 333 teritorijas, un tās aizņem 12% no Latvijas sauszemes kopplatības. Lielāko daļu aizsargājamo platību aizņem meži, purvi, ezeri, upes un citas dabiskas teritorijas, savukārt Lauku atbalsta dienesta (LAD) atbalstam pieteiktās platības veido 13% no kopejās Natura 2000 platības Latvijā. Jāatzīmē, ka šajās LAD atbalstam pieteiktajās platībās ietilpst ne tikai bioloģiski apsaimniekotas teritorijas, bet arī, piemēram, lauksaimniecības zemes, kas pieteiktas bioloģiskās daudzveidības uzturēšanai zālājos vai tikai vienotajam platības maksājumam. Savukārt bioloģiski Natura 2000 teritorijas tiek apsaimniekoti 17% no kopejām šajā tīklā esošajām lauksaimniecības zemēm. Tas ir par 2% vairāk nekā bioloģiski apsaimniekoto platību īpatsvars Latvijā kopumā, taču,

Bioloģiski apsaimniekoto lauksaimniecības platību struktūras izmaiņas 2013./2020.

Skats uz Zemgali no Google satelīta pavasarī, kad konvencionālajos laukos zied rapsis.

nemot vērā Natura 2000 tīkla dabas vērtības un to nozīmi dabas aizsardzībā, 17% nav vērtējams kā nozīmīgs rādītājs. Analizējot bioloģiski apsaimniekoto platību telpisko sadalījumu atsevišķas Natura 2000 teritorijās, secināms, ka tas, līdzīgi kā visā Latvijā, teritoriāli ir ievērojami atšķirīgs.

Kopumā 24 aizsargājamās teritorijās bioloģisko platību īpatsvars ir mazaks par 15%, 21 teritorijā – 15-33%, četrās – 33-50%. Tikai piecās Natura 2000 teritorijās bio īpatsvars pārsniedz 50%.

Nemot vērā pedējā laikā vairākkārt izskanējušo ideju par Gaujas Nacionālo parku (GNP) kā teritoriju, kurā varētu saimniektikai bioloģiski, atsevišķi apskatījām jau esošās bioloģiskās platības GNP. Līdzīgi ka vidēji Natura 2000 tīkla Latvijā kopumā, šobrīd GNP no visām lauksaimniecībā izmantojamām zemēm bioloģiski tiek apsaimniekoti 17%.

ATTĪSTĀS BEZ MĒRĶA AIZSARGĀT

Secināms – lai gan bioloģiski apsaimniekotās platības un to īpatsvars attiecībā pret kopejām lauksaimniecībā izmantojamām zemēm Latvijā pieaug, šo platību izvietojums nav mērķets uz īpašām teritorijām, kur tas no vides un dabas viedokļa būtu visnosīmīgākais. Taču pastāvīgā bioloģiskās lauksaimniecības attīstība un tās ievērojamas potenciāls Latvijā var dot nozīmīgu ieguldījumu bioloģiskās daudzveidības, augsnēs un ūdeņu kvalitātes uzlabošanā gan īpaši aizsargājamās Natura 2000 teritorijās, gan ūdensobjektos ar paaugstinātu piesārņojumu un citās mērķteritorijās. **B**